

Mr.sc. Petar Radošević

TEMELJNI ZAKONI FRANCUSKOG KRALJEVSTVA (*LOIS FONDAMENTALES*)

UDK: 342(44)

Primitljeno: 15. 06. 2009.

Pregledni znanstveni rad

Od srednjeg vijeka pa sve do velike francuske revolucije 1789.g. Francuska nije imala pisani ustav, već se ustavnopravna materija svodila na malen broj odredaba koje su nazivane temeljni zakoni kraljevstva. Posebnost temeljnih zakona u odnosu na neke druge nepisane ustave (npr. engleski ustav) je bila u njihovoj apsolutnoj nepromjenjivosti, zbog čega ih čak niti kralj nije mogao mijenjati. No, temeljni zakoni nikada nisu imali značajniju ulogu u zaštiti prava i sloboda kraljevih podanika, te stoga nisu mogli niti ublažiti nezadovoljstvo trećeg staleža, što je u konačnici i bio glavni razlog izbijanju francuske revolucije.

Ključne riječi: *ustav Francuske, ustavna povijest, običajni ustav, ustavni običaj, francuska monarhija*

1. UVOD

Kako je dobro poznato, prvi pisani ustav u svijetu bio je ustav Sjedinjenih Američkih Država iz 1787.g. (slijedili su ga poljski ustav iz 1791.g. i francuski ustav iz iste godine). No, materija koja je predmet ustavne kodifikacije postojala je i prije toga¹, te je djelomično bila i ranije pravno regulirana. U nedostatku kodificiranog pravnog akta ustavna je materija bila regulirana običajnim pravom, tzv. ustavnim običajima², slično kako je i danas slučaj u Velikoj Britaniji, dok je jedan njezin dio bio i u formi pisanog prava, najčešće u formi zakona, deklaracija i sl., koje su donosila najviša državna tijela (kralj, parlament). Tako je npr. i u Velikoj Britaniji važan dio ustavnog prava kodificiran u zakonima, od kojih su mnogi stari i po više stoljeća³.

U Francuskoj je od najstarijih vremena pa sve do revolucije 1789.g. postojao, također, nepisani običajni ustav, koji se nazivao *lois fondamentales* (temeljni zakoni). Analiza tog ustava bit će predmet ovog rada.

¹ Riječ je o tzv. ustavu u materijalnom smislu, v. opširnije u **Smerdel**, Branko ; **Sokol**, Smiljko: Ustavno pravo, Zagreb, 2005., str. 21.

² **Smerdel-Sokol**, o.c., str. 20.

³ Podsjećamo da sastavni dio pozitivnog britanskog ustavnog prava predstavljaju i neki pisani izvori kao npr. Magna carta iz 1215..g. i Bill of Rights iz 1689.g.

2. OPĆENITO O TEMELJNIM ZAKONIMA FRANCUSKOG KRALJEVSTVA

Pod pojmom temeljnih zakona (*lois fondamentales*) smatraju se određena pravila koje je javno pravo u Francuskoj za vrijeme *ancien régime*a stavljalo iznad suverene volje kralja⁴. Da bi se bolje spoznalo točno značenje ove definicije, potrebno je podsjetiti se da u vrijeme *ancien régime*a u Francuskoj nije postojala podjela vlasti; sva je vlast - i zakonodavna i izvršna i sudska - bila koncentrirana u rukama kralja. Sva ostala državna tijela: parlamenti⁵, Skupštine općih staleža⁶, ministri, sudovi itd., imala su za svrhu samo pomagati i savjetovati kralja u vršenju njegove suverene vlasti. Kralj je mogao u svakom trenutku ne poslušati savjet ili preporuku bilo kojeg državnog tijela ili dužnosnika, a mogao ih je i raspustiti ili reformirati bez ikakvog ograničenja⁷. Imajući navedeno u vidu, jasno je da je kralj u svom svojstvu zakonodavca mogao u svako vrijeme po svojoj volji i bez ikakvog ograničenja donositi, mijenjati i ukidati pravne propise. Ipak, postojao je jedan mali broj (većinom nepisanih) pravila koja čak niti takav (suvereni) kralj nije mogao promijeniti niti ukinuti, već ih se i on morao dosljedno pridržavati. Upravo ova osobina temeljnih zakona predstavlja njihovu posebnost u odnosu na neke druge nepisane ustave, kod kojih je uobičajeno da se mogu mijenjati zakonima⁸.

Točno vrijeme kada se pojavila ideja o postojanju temeljnih zakona nije poznato. Zsigurno su već u vrijeme prvih franačkih kraljeva postojala neka pravila o nasljeđivanju prijestolja i međusobnom položaju i ovlastima kralja i drugih najviših državnih tijela, iako se ta pravila nisu nazivala temeljni zakoni. Tek se potkraj 16.st. počinje javljati skupni naziv za ta pravila – zakoni kraljevstva (*lois du royaume*), koji se uskoro mijenja u *lois fondamentales du royaume* (temeljni zakoni kraljevstva), koji pojam se vjerojatno prvi puta spominje 1575.g.⁹.

⁴ **Bourbon**, Sixte de: *Le Traité d'Utrecht et les Lois fondamentales du Royaume*, Paris, 1914., str. 125.

⁵ Parlamenti su bili suvereni sudovi koji su u posljednjoj instanci sudili u ime kralja, a imali su i ovlast registracije zakona, edikata i uredaba. Registracija je zamjenjivala promulgaciju propisa, koji bez nje ne bi stupili na snagu. Parlamenti su odbijanjem registracije propisa u određenim povijesnim situacijama pružali otpor kralju i stvarali mu velike poteškoće (o parlamentima i njihovoj djelatnosti v. opširnije u **Mourre**, Michel: *Dictionnaire encyclopédique d'histoire*, Paris, 1991., str. 3535. i dalje.)

⁶ Skupštine općih staleža su bile skupštine koje su predstavljale cijelu naciju, a bile su organizirane po staležima (plemstvo, svećenstvo, građanstvo-„treći stalež“) i po regijama (opširnije u **Mourre**, o.c., str. 1690. i dalje.).

⁷ Tako čak niti parlamenti, kao najznačajnija i najstalnija tijela koja su (donekle) u praksi ograničavala kraljevu vlast, nisu imali zagarantirani djelokrug, pa čak niti samu egzistenciju. To je vidljivo iz činjenice da je Louis XV godine 1771. ukinuo parlamente, a da time nije prekršio nikakav zakon (pa ni *lois fondamentales*). Parlamenti su ipak ponovno uspostavljeni 1774. g., nakon dolaska Louisa XVI na vlast.

⁸ **Smerdel-Sokol**, o.c., str.25. : „... u državama kao što je Velika Britanija, koje nemaju formalni ustav već samo ustav u materijalnom smislu, zakon je pravno najviši izvor ustavnog prava kojim se mogu mijenjati norme svih ostalih izvora ustavnog prava. ... Načelno govoreći, materijalni je ustav države koja nema formalni ustav, odnosno ustav kao poseban opći akt, kad je riječ o pravnoj snazi ustavnih normi, mek ustav budući da su unutar njega zakoni pravno najviši izvor ustavnog prava.“

⁹ **Kurtović**, Šefko: *Ustavnost i ustavni akti do kraja 18.st.*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 5-6/1987., str. 772./773.

Ishodište temeljnih zakona vjerojatno treba tražiti u kršćanskoj religiji, odn. u ideji raširenoj u srednjem vijeku da kralj, iako suveren, ipak ne može raditi sve što mu se prohtije, već je vezan pravilima koja je postavio Bog, a objavila Crkva¹⁰. Uskoro se ta ideja modificira, tako da se počινje više respektirati starost određenih pravnih običaja i njihova dugotrajna primjena, a manje se naglašava njihovo božansko podrijetlo¹¹.

Odlučujući trenutak za formiranje ideje o temeljnim zakonima bilo je prihvaćanje učenja engleskog pravnik Bractona (oko 1250.g.) po kojem je „*iznad kralja Bog, a zatim i zakon koji ga je učinio kraljem*“¹². Od tog trenutka počelo se smatrati da su pravila o nasljeđivanju krune izvan kraljevog utjecaja, te ih on nema pravo niti mijenjati. Time su stvoreni preduvjeti za nastanak učenja o temeljnim zakonima kraljevine.

Tijekom kasnijeg razvoja, pod utjecajem učenja Tome Akvinskoga, dolazi do formiranja dva mišljenja o podrijetlu i prirodi temeljnih zakona, koja će se sukobljavati sve do propasti francuske monarhije (pri čemu se u pojedinim povijesnim situacijama podjednako pozivalo na jedno ili na drugo¹³).

Prvo je bilo racionalno i utemeljeno na učenju Sv. Tome da sva vlast potječe od naroda koji je prenosi na kralja kako bi on vladao u korist općeg dobra. Stoga narodu i dalje pripada pravo da modificira načine izvršavanja te vlasti, odn. da stvara, mijenja i ukida temeljne zakone. Kako su kroz cijelo vrijeme postojanja feudalizma u Francuskoj (period poznat pod nazivom *ancien régime*) najreprezentativniji predstavnik naroda bile Skupštine općih staleža (*États généraux*), to je značilo da bi njima pripadalo i pravo da modificiraju temeljne zakone.

Po **drugom** mišljenju, temeljni zakoni su bili rezultat mnogih stoljeća primjene i iskustva, čime je dokazana njihova vrijednost i korisnost. Stoga se oni ili ne bi uopće mogli mijenjati, ili bi za njihovu promjenu bila potrebna višestoljetna suprotna praksa. Primjenom ove teorije postizala se potpuna krutost ustava, koji je postao praktički nepromjenjiv¹⁴. U stvarnosti je upravo ovo mišljenje odnijelo prevagu, te se temeljni zakoni, nakon što su jednom bili usvojeni, ili se nisu nikada mijenjali ili su se mijenjali vrlo teško i sporo.

Kako se već i iz same prirode temeljnih zakona (kao nepromjenjivih pravila posvećenih dugotrajnom primjenom i izvan dosega suverenog kralja) može zaključiti, oni nikada nisu bili mnogobrojni. Kada se govori o temeljnim zakonima treba biti osobito oprezan kako se među njih ne bi uvrstila i određena pravila na koja su se u pojedinim povijesnim razdobljima pozivali određeni pojedinci ili neka od tijela vlasti kao opravdanje za svoje postupke ili kao temelj za širenje

¹⁰ **Duverger**, Maurice: Les constitutions de la France, XIV.izd., Paris, 1998., str. 28.

¹¹ *Ibid.*

¹² *Ibid.*

¹³ Pregled se daje prema **Duverger**, o.c., str. 29.

¹⁴ O krutosti ustava i stupnjevima krutosti ustava v. **Smerdel-Sokol**, o.c., str. 27.

svojih ovlasti¹⁵. To se prije svega odnosi na parlamente, koji su se, u pokušaju da prošire svoje ovlasti na štetu kraljevih, predstavljali kao čuvari temeljnih zakona (iako to nikada formalno nisu bili, već su uzurpirali taj naziv i funkciju), te su se prilikom svojih sukoba s kraljem često pozivali na mnoga pravila koja nisu nikada bila opće prihvaćena kao temeljni zakoni. Stoga je jedini ispravan pristup izučavanju temeljnih zakona taj, da se svaki akt koji proklamira da nešto jest (ili da nije) temeljni zakon promatra sa sumnjom. Osim parlamenata, i Skupštine općih staleža su ponekad pretendirale da određena pravila koja im idu u korist predstavljaju temeljne zakone, iako niti to nije bilo točno¹⁶.

Imajući u vidu sve izneseno, uviđa se da je jedini ispravan pristup koji treba slijediti pri proučavanju temeljnih zakona taj, da se kao temeljni zakoni prihvaćaju samo ona pravila oko kojih je postojao konsenzus svih važnijih čimbenika još u vrijeme *ancien régime*a. Samo se ona pravila koja su kao temeljne zakone prihvaćali i kralj i parlamenti i Skupštine općih staleža i svi poznati pravници, mogu bez sumnje smatrati takvima.

Primijenivši navedenu metodu istraživanja, uviđa se da se za temeljne zakone s potpunom sigurnošću može uzeti samo skup pravila o nasljeđivanju krunice te pravilo o neotuđivosti kraljeve imovine, o čemu je još za vrijeme *ancien régime*a postojao konsenzus svih relevantnih društvenih faktora¹⁷.

2.1. Temeljni zakoni o nasljeđivanju krunice

2.1.1. Općenito

Kako je u ranijem tekstu već navedeno, upravo su pravila o nasljeđivanju krunice bila prva koja su stekla svojstvo obvezatnosti za kralja. Nasljeđivanje krunice je ujedno i pravno područje koje su temeljni zakoni najiscrpnije i najpreciznije regulirali, te stoga predstavlja njihov najvažniji dio.

U Francuskoj se nasljeđivanje krunice ravnalo po tzv. salijskom zakonu, ali u modificiranom obliku, na način da su žene bile isključene od nasljeđivanja¹⁸.

Salijski zakon (*Lex Salica*) je naziv za zakon salijskih Franaka donesen početkom 6.st. U svojem čl. LXII on određuje da žene ne mogu naslijediti salijsku zemlju, već cijelo nasljedstvo ide muškarcima¹⁹. Ova se odredba tumačila na način

¹⁵ **Duverger**, o.c., str. 30. ; **Barbiche**, Bernard: Les institutions de la monarchie française a l'époque moderne, II. Izd., Pariz, 2001., str. 28.

¹⁶ O primjerima za takve postupke Skupština općih staleža v. *infra* u glavi 2.3.1. i 2.3.2.

¹⁷ **Duverger**, o.c., str.30. Isto i predsjednik Chambre des Comptes obračavajući se kralju 18.03.1593.g. (**Bourbon**, o.c., str.170.).

¹⁸ O nasljeđivanju krunice u Francuskoj v. opširnije u **Pidoux**, Pierre-André: La Loi Salique et la succession au trône de France, Rim, 1906.

¹⁹ „*De terra salica nulla portio hereditatis mulieri veniat, sed ad virilem sexum tota terrae hereditas perveniat.*“ („Što se tiče salijske zemlje, neka niti jedan dio naslijeđa ne ide ženi, nego neka cijelo nasljedstvo zemlje bude preneseno na muški spol.“) cit. prema **Barbiche**, o.c., str. 29.

da, ako je ostavitelj iza sebe ostavio mušku i žensku djecu, onda se sva zemlja dijeli isključivo među muškom djecom, uz isključenje žena. Ipak, kako zakon ne govori ništa o situaciji kada ostavitelj ima samo žensku djecu, uzimalo se da u toj situaciji i žene mogu naslijediti nekretnine.

Kako je u najstarije vrijeme cijela država bila smatrana za privatnu (i nasljedivu) imovinu kralja, salijski se zakon primjenjivao i na nasljeđivanje franačke (kasnije francuske) krune²⁰. Tako je do njegove primjene došlo nakon smrti franačkog kralja Louisa I (sina Karla Velikoga), kada su njegova tri sina (Lothar, Louis II i Charles) sporazumom iz Verduna 843.g. podijelili franačko carstvo, pri čemu su iz diobe isključili svoje sestre. Ista se situacija ponovila i 855.g. kada je (gore spomenuti) Lothar sporazumom iz Prüma podijelio svoje kraljevstvo među svoja tri sina, također uz isključenje kćeri od nasljeđivanja.

Iako je u vrijeme vladavine karolinške dinastije *de jure* vladalo načelo izbornosti kralja²¹, kraljevi su taj problem rješavali na način da su svoje sinove još za svoga života krunili kao su-vladare te im davali pojedine dijelove države na upravljanje. Na taj je način postignuto da se Franačka pretvorila u *de facto* nasljednu monarhiju. No, načelo izbornosti kralja nikada nije u potpunosti napušteno, te je slijed karolinških kraljeva nekoliko puta bio prekidan izborom pripadnika drugih obitelji na kraljevsku čast, sve dok vladavina Karolinga nad Zapadnom Franačkom nije definitivno prestala 987.g. izborom Huguesa Capeta (rodonočelnika francuske kraljevske kuće; vladao od 987. do 996.) na franačko prijestolje.

Suočeni s problemom učvršćenja vlasti svoje dinastije unutar okvira izborne monarhije, s kojim su u prošlosti bili suočeni i njihovi prethodnici iz dinastije Karolinga, Capet i njegovi potomci primjenjuju identičan način njegovog rješavanja: krunidbu najstarijeg sina kao suvladara još za očeva života²². Nakon što je navedena praksa poštovana određeno vrijeme²³, definitivno se učvrstilo načelo nasljedivosti krune (po načelu primogeniture), te ono sve do propasti monarhije 1789.g. nikada više nije dovedeno u pitanje.

2.1.2. Maskulinitet

Kako smo već spomenuli, samo je muškarac mogao biti kralj Francuske. Žene su bile isključene od nasljeđivanja prijestolja, a nisu mogle prenijeti niti pravovaljani zahtjev za nasljeđivanje prijestolja na svoje potomke (pri tome su se francuski pravници pozivali na staru rimsku maksimu: *Nemo plus iuris ad alium transferre potest quam ipse habet*). No, kako se u literaturi navodi, salijski zakon ništa ne govori o situaciji kada postoje samo žene nasljednice, i niti jedan muški nasljednik. U takvoj je situaciji teoretski i žena (kao jedino dijete preminulog

²⁰ Kurtović, Šefko: Opća povijest prava i države, I. knjiga (Stari i srednji vijek), Zagreb, 2005., str. 144. i dalje

²¹ *Ibid.*

²² Duverger, o.c., str.12.

²³ Posljednji vladar koji je okrunjen za života svoga oca bio je Philippe II (r.1165.- u.1223.).

kralja) mogla naslijediti krunu. Ovaj problem se u Francuskoj nije postavio sve do 1316.g. Naime, u periodu od 987.g. (izbor Huguesa Capeta za kralja Franaka) do 1316.g. (smrt Louisa X) svi kraljevi su uvijek imali barem jednog muškog nasljednika koji ih je nadživio te naslijedio krunu. Louis X je ostavio iza sebe dvoje djece: kćer Jeanne II (r.1311.-u.1349., kraljica Navarre od 1328.-1349.) te posthumnog sina Jeana I, koji je umro pet dana nakon rođenja 1316.g.²⁴. U ovakvoj situaciji, ne bi bilo nemoguće da kraljicom postane kraljeva kćer Jeanne. No, povijesne okolnosti nisu išle na ruku stupanju na prijestolje prve francuske kraljice. Naime, pokojni Louis X je imao brata Philippea, koji je u nastaloj situaciji, kao odrasli muškarac, uživao veću podršku nego petogodišnja djevojčica. Kako je pravna situacija s nasljeđivanjem krune uistinu bila dvojbena (prvi puta u povijesti se javila mogućnost da žena naslijedi francusku krunu), Philippe i njegovi pristaše se krivotvorili salijski zakon (tj. protumačili su ga na način koji je njima išao u korist)²⁵, te ustvrdili da samo muškarac može naslijediti francusku krunu, nakon čega je Philippe postao kralj pod imenom Philippe V. Od tog trenutka ne može se više govoriti o tome da se nasljeđivanje krune u Francuskoj ravna po salijskom zakonu, već se ono ravna po specifičnom francuskom pravilu koje se, u pokušaju da mu se pridoda veći ugled, namjerno pogrešno naziva salijskim zakonom²⁶.

Na izneseni su način, faktički odnosi snaga u određenom povijesnom trenutku, doveli do stvaranja novog temeljnog zakona, koji je ostao u uporabi kroz sve vrijeme postojanja francuske monarhije.

2.1.3. Primogenitura

Priestolje je nasljeđivao uvijek kraljev najstariji živi sin (odn. njegovi potomci), dok su mlađi sinovi (i njihovi potomci) bili isključeni iz nasljeđivanja. Ovo je pravilo predstavljalo odstupanje od salijskog zakona, po kojem su, kako smo već iznijeli, svi sinovi među sobom dijelili naslijeđe. Kako su se posljedice takvog pravila u povijesti pokazale vrlo nepovoljnima za državu (iz razloga što se državni teritorij nakon smrti svakog kralja usitnjavao, a to je dovodilo i do sukoba i građanskih ratova među nasljednicima oko teritorija koji će pripasti svakome od

²⁴ Na ovom primjeru zorno se vidi načelo izloženo *infra* pod 2.1.5. (statutarni princip nasljeđivanja krune). Naime, dijete koje je živjelo jedva pet dana nakon rođenja, u Francuskoj se oduvijek smatralo kraljem, a imalo čak i vladarsko ime: Jean I.

²⁵ Ovo je primjećeno već davno, kako se može vidjeti iz djela srednjovjekovnih francuskih pravnikâ, v. npr. djela Jean du Tillet-a (francuski pravnik iz XVI.st.) cit. prema **Bourbon**, o.c., str.147. (osobito bilj.2. na navedenoj strani).

²⁶ Zanimljivo je i da je Philippe imao samo kćeri, te je primjenom istoga načela nakon njegove smrti kralj postao njegov (i Louisov) brat Charles IV (vladao 1322.-1328.). S obzirom da je i Charles ostavio samo žensku djecu, nakon njegove smrti načelo maskuliniteta je ponovno primijenjeno, te je bilo povod za stogodišnji rat. Naime, najbliži muški rođak Charlesa IV (njegov nećak, sin njegove sestre) bio je engleski kralj Edward III. Englezi su ustvrdili da se načelo maskuliniteta treba primjenjivati na način da, iako žena ne može biti kraljica, ona ipak može prenijeti pravo na kraljevsku čast, te stoga Edward III, kao najbliži muški rođak Charlesa IV treba postati francuski kralj. Suprotno tome, francusko je plemstvo, ne želeći imati Engleza za kralja, tvrdilo da žena ne može niti prenijeti zahtjev na krunu, već u obzir za nasljeđivanje krune dolaze samo muški potomci (bivšeg) kralja u izravnoj muškoj liniji, te je potom za novog kralja izabralo bratića Charlesa IV - Philippea VI (vladao od 1328. do 1350.). Njegov izbor je bio jedan od povoda koje su Englezi naveli prilikom započinjanja stogodišnjeg rata.

njih), ono je napušteno u korist načela primogeniture. Ono je učvršćeno na način da su kraljevi (kako je već objašnjeno u ranijem izlaganju) još za svoga života krunili samo jednog sina kao suvladara (a nakon njihove smrti i nasljednika), i to u pravilu onog najstarijega. Na taj je način, dugogodišnjom primjenom, načelo primogeniture definitivno prihvaćeno kao obvezujuće.

2.1.4. Rođenje u zakonitom braku

Nasljednik je mogao biti samo muškarac rođen u zakonitom braku. Izvanbračna djeca, čak i kada su bila priznata, nisu mogla nasljeđivati prijestolje²⁷. U povijesti je ovo načelo bilo navedeno i kao jedan od razloga poništavanja edikta Louisa XIV iz srpnja 1714.g. (opširnije v. *infra* u gl. 2.1.6).

2.1.5. Statutarni princip nasljeđivanja krunice (*ipso iure*)

Kraljevska čast se sjecala *ipso iure*, u trenutku smrti prethodnog kralja, a na osnovu temeljnih zakona. Za stjecanje krunice nije bila potrebna nikakva posebna odluka niti ceremonija. Ritual posvećenja (*sacre*) kralja²⁸ nije stvarao kralja, nego mu je samo pridavao veći ugled²⁹.

Korijene ovog načela treba tražiti u teoriji koja je nastala u 15.st., a po kojoj kraljevska čast nije privatna imovina (koja se nasljeđuje po pravilima privatnog prava), već je javna dužnost koja se stječe po sili (temeljnih) zakona, kada se za to ispune određeni uvjeti. Odlučujuće za formiranje ovog pravila bilo je učenje francuskog pravnika Jean de Terre Rouge (latinizirano: Joannis de Terra Rubea), koji je 1418. ili 1419.g. objavio svoj rad „*Tractatus de iure legitimi successoris in hereditate regni Galliae*”³⁰. Povijesne okolnosti i razlozi za objavljivanje tog djela dobro su poznati. Ono je nastalo u vrijeme stogodišnjeg rata, kada je francuski kralj Charles VI izgubio razum, a njegov je sin - budući Charles VII - bio još vrlo mlad i nije uživao veliku podršku među velikašima kraljevstva. Pobjednička engleska strana tada je Francuskoj nametnula mir iz Troyesa (zaključen 1420.g.), kojim je utvrđeno da će engleski kralj Henry V oženiti kćer Charlesa VI i potom postati kralj Francuske, pri čemu je potpuno isključen zakoniti nasljednik (budući Charles VII). U takvim se okolnostima Jean de Terre Rouge poduhvatio pisanja svog djela, s ciljem da ojača položaj mladog prijestolonasljednika i spriječi Henrya V da postane francuski kralj. U navedenom djelu on iznosi mišljenje po kojem je u Francuskoj nasljeđivanje krunice regulirano isključivo običajem (odn. temeljnim zakonima), te navodi da kraljevi nikada u prošlosti nisu oporučili kraljevstvo, i to iz razloga što ih je u tome sprječavao isti taj običaj. Kruna se prenosi isključivo snagom običaja, a ne voljom prethodnika ili njegovim testamentom, tako da

²⁷ Tako i **Barbiche**, o.c., str. 30.

²⁸ O ceremoniji *sacre* v. opširnije npr. u **Alletz**, Pons-Augustin: „*Cérémonial du sacre des rois de France*“, Paris, 1775.

²⁹ **Barbiche**, o.c., str.24. Isto je naveo i Louis XIV u svojim memoarima (v. **Louis XIV**: *Mémoires*, Paris, 2007., str.93.)

³⁰ Prikaz stavova Jean de Terre Rouge i njegova djela daje se prema **Bourbon**, o.c., str, 131. i dalje.

se onaj tko postane novi kralj (bio to najstariji sin prethodnog kralja ili netko drugi), ne može smatrati nasljednikom svog prethodnika u privatnopravnom smislu. Sukcesija, dakle nije niti imovinska niti nasljedna: najviše što se za nju može reći jest da je quasi-nasljedna³¹. Kako se vidi, ovim je stavom napuštena prvotna koncepcija kraljevstva kao (privatne) imovine kralja, čije se nasljeđivanje ravna po (privatnopravnim) pravilima o nasljeđivanju, te je učvršćena ideja o kraljevskoj vlasti kao javnopravnom položaju koji izmiče iz sfere privatnog prava i čije nasljeđivanje regulira javno pravo, tj. temeljni zakoni kraljevstva³². Tako je nastalo mišljenje po kojem kralj izvršava funkciju koja ga nadmašuje, koja mu je na neki način vanjska, koja postoji nezavisno od njegove osobe³³. Kralj ima dva tijela: fizičko i političko; u političkom tijelu kralj nikada ne umire³⁴. Ovaj kontinuitet kraljevske funkcije očitovao se i u stanovitim običajima (kralj nikada ne nosi crninu za svojim prethodnikom niti sudjeluje u njegovom pogrebu³⁵), odn. u poznatim formulama „Kralj je mrtav, živio kralj!“ („*Le Roi est mort, vive le Roi!*“) i „U Francuskoj kralj ne umire.“ („*Le roi ne meurt pas en France.*“)³⁶.

2.1.6. Neotuđivost kraljevske časti

Iz prethodnog načela proizlazi i sljedeće: kraljevska čast je neotuđiva. Kako su temeljni zakoni odredili osobu trenutnog vladara, tako su određivali i njezinog nasljednika. Drugim riječima, kralj nije mogao razbaštiniti svoje nasljednike, niti je mogao imenovati za svojeg nasljednika nekog drugog umjesto onoga na kojega su upućivali temeljni zakoni. Ovo je načelo imalo za posljedicu i to da se svatko mogao jedino u svoje ime odreći krune (abdicirati), dok to nije mogao učiniti i u ime svojih nasljednika. Ovo je načelo bilo dovedeno u pitanje posebno za vrijeme vladavine Louisa XIV (r.1638.g. – u.1715.g. ; vladao od 1643.g. do 1715.g.), kada je općim konsenzusom ipak potvrđeno kao valjano.

Povijesne su okolnosti u to doba bile takve, da je Louis XIV (koji je vladao izuzetno dugo, pune 72 godine), pod kraj svog života svjedočio iznenadnim smrtima većeg broja svojih zakonitih muških nasljednika³⁷. U slučaju smrti svih

³¹ „*DUODECIMA CONCLUSIO quae sequitur ex praemissis: quod primogenitis aut alius in regno Franciae succedens non est, nec proprie dici potest, heres eius cui succedit nec patrimonialiter successor, sed successor solum quadam simplici et non hereditaria successione in vim consuetudinis, quae (ut praedicatur) ei confert successionem: quasi hereditaria autem haec successio sub quadam similitudine dici potest...*“ - cit. prema **Bourbon**, o.c., str. 133.

³² Tako je nešto kasnije, na zasjedanju Skupštine općih staleža 1484.g. Philippe Pot de la Roche izrekao rečenicu „Kraljevstvo je čast, a ne vlasništvo vladara“ („*La royauté est la dignité et non la propriété du prince*“ - cit. prema **Bourbon**, o.c., str. 138.).

³³ **Barbiche**, o.c., str. 28.

³⁴ Opširnije o teoriji o dva kraljeva tijela v. **Barbiche**, o.c., str. 28. i tamo citirana literatura.

³⁵ *Ibid.*

³⁶ cit. prema **Mourre**, o.c., str. 4036.

³⁷ Tako je 1711.g. umro jedini zakoniti sin Louisa XIV, Louis, poznat pod nazivom Le Grand Dauphin. Od njegova tri sina (unuka Louisa XIV), najstariji, Louis duc de Bourgogne, je umro 1712; Philippe duc d'Anjou je 1700.g. postao kralj Španjolske, te se mirom u Utrechtu 1713.g. morao odreći nasljednih prava na francusko prijestolje u svoje ime i u ime svojih potomaka; Charles duc de Berry je umro 1714.g. bez zakonitih potomaka. Prvonavedeni Louis duc de Bourgogne je imao dva sina: Louis duc de Bretagne, koji

kraljevih zakonitih muških potomaka, prijestolje bi moralo pripasti njegovom nećaku, vojvodi od Orléansa, a u slučaju da i ta grana obitelji izumre bez zakonitih muških nasljednika, nastala bi kriza u nasljeđivanju prijestolja. Istovremeno, Louis XIV je imao dva priznata izvanbračna sina: vojvodu od Mainea i grofa od Toulousea. Imajući u vidu (prilično realnu) opasnost da cijela kraljevska kuća izumre, Louis je svojim ediktom iz srpnja 1714.g.³⁸ pokušao izmijeniti nasljedni red uvrštavajući u njega i svoje nezakonite sinove, i to po redosljedju iza svih zakonitih potomaka kraljevske obitelji (ovom ediktu je slijedila i deklaracija od 23.05.1715.³⁹ kojom se rečenim izvanbračnim sinovima i njihovim potomcima dodjeljuje status prinčeva kraljevske kuće (*princes du sang*)). Ovo mijenjanje nasljednog reda izazvalo je veliko nezadovoljstvo, prvenstveno kao suprotno temeljnim zakonima kraljevstva prema kojima kralj nema pravo mijenjati red nasljeđivanja krunice. To je u konačnici dovelo i do ukidanja spomenutog edikta novim ediktom Louisa XV iz 1717.g.⁴⁰ (kako je Louis XV u to vrijeme imao samo 7 godina, edikt je u stvari donio već spomenuti vojvoda od Orléansa, nećak Louisa XIV, koji je djelovao kao regent za maloljetnog Louisa XV)⁴¹.

Načelo neutuđivosti krunice došlo je za vrijeme vladavine Louisa XIV u pitanje još jednom prilikom, i to upravo u vremenu koje je prethodilo donošenju edikta iz 1714.g. te ga je (posredno) i uzrokovalo. Naime, jedan od rijetkih preživjelih potomaka Louisa XIV bio je njegov unuk Philippe duc d'Anjou, kasnije kralj Španjolske pod vladarskim imenom Filip V. Naime, Philippe je 1700.g., poslije smrti svog rođaka kralja Karla II bez djece, bio pozvan da preuzme španjolsku krunu. Kako su se evropske sile pobojale da bi to jednog dana moglo dovesti do spajanja francuske i španjolske krunice u istim rukama (čega se posebno bojala Engleska, jer bi na taj način bila stvorena supersila koja bi mogla ozbiljno ugroziti engleske interese), prihvaćanje španjolske krunice od strane Philippea dovelo je do rata (tzv. rat za španjolsko nasljeđe) koji se vodio od 1701.g. do 1714.g. i u kojem su Francuska i Španjolska ratovale protiv skoro cijele Europe. Rat je toliko iscrpio Francusku da je Louis XIV želio pod svaku cijenu zaključiti mir kako

je umro kao dijete 1712.g., te Louis duc d'Anjou, rođen 1710., koji je 1715.g. postao kralj pod imenom Louis XV. Kako se vidi, nakon smrti velikog broja nasljednika u vrlo kratkom vremenu, preostao je samo jedan zakoniti nasljednik Louisa XIV koji je sukladno temeljnim zakonima bio podoban da naslijedi prijestolje: njegov praukun Louis XV, koji je u to vrijeme bio malo i bolehljivo dijete, te je bilo veliko pitanje hoće li i on poživjeti dovoljno dugo da postane kralj.

³⁸ Cjelovit tekst edikta v. u **Isambert, Taillandier, Decrusy**: Recueil general des anciennes lois françaises depuis l'an 420 jusqu'à la Révolution de 1789. (u daljnjem tekstu: **Recueil**), sv. XX, Paris, 1830., str. 619. i dalje

³⁹ Cjelovit tekst v. u **Recueil**, sv. XX, str. 641. i dalje

⁴⁰ „*Édit concernant la succession à la couronne*“, cjelovit tekst navedenog edikta v. u **Recueil**, sv. XXI, str. 144. i dalje

⁴¹ U navedenom ediktu iz 1717.g. se među ostalim navodi „... i kako nas temeljni zakoni našeg kraljevstva stavljaju u sretnu nemoć da otuđimo posjede naše krunice, svečano priznajemo da nam je još manje slobodno raspolagati samom našom krunom, te znamo da je ona naša samo zbog dobra i spasa države, te da će, sukladno tome, jedino država imati pravo njome raspolagati u tužnom slučaju koji naš narod ne predviđa bez žalosti (tj. u slučaju da kraljevska obitelj izumre - prim. P.R.)...“ (v. **Recueil**, sv. XXI, str. 147.)

bi ga okončao. Jedan od uvjeta saveznika (pogotovo Engleske) bio je i taj da se Philippe u svoje ime i u ime svojih potomaka odrekne francuske krune (na koju je imao pravo kao unuk Louisa XIV), te da se Francuska i Španjolska obvežu da se dvije krune neće nikada naći u istim rukama, već da će zauvijek biti razdvojene. U tu svrhu Philippe je 5.11.1712.g. objavio odricanje od francuske krune, i to u svoje ime i u ime svojih potomaka, što je Louis XIV službeno prihvatio patentnim pismima od 03.03.1713.g.⁴² Odricanje Philippea od francuskog prijestolja u ime svojih potomaka je bilo suprotno temeljnim zakonima, te je učinjeno (kako se izričito navodi u patentima Louisa XIV) u interesu postizanja europskog mira kako bi se pomoglo francuskom narodu iscrpljenom od dugotrajnog i teškog rata. Kako je Louis XV ipak preživio, te je naslijedio Louisa XIV, te kako je kasnije dobio i zakonite muške potomke, odricanje Philippea nije postalo aktualno sve do 1883.g. (kada je umro zadnji pretendent na francusko prijestolje iz starije grane kraljevske obitelji te se pojavilo pitanje tko je legitimni pretendent na francusku krunu).

2.1.7. Francuska državna pripadnost

Već je u srednjem vijeku nastalo pravilo, koje je prilično rano postalo temeljni zakon, po kojem stranac ne može biti kralj Francuske. Ovo je bila posebnost francuskog prava u vremenu kada nije bilo toliko važno koje je tko nacionalnosti (koji pojam tada nije niti postojao) ili državljanstva (čiji je podanik), već je bilo jedino važno da li po zakonima koji reguliraju nasljeđivanje krune netko jest ili nije pozvan na nasljeđivanje. Podsjećamo da u srednjem vijeku (a niti poslije) nije bilo ništa neobično da stranac zasjedne na prijestolje neke države. Načelo maskuliniteta kralja je, među ostalim, opravdavano upravo i potrebom da se prijeći da stranac zadobije francusku krunu putem braka ili nasljeđivanja. Ovo je načelo primijenjeno i pri redigiranju odluke pariškog parlamenta od 28.06.1593.g. kojom se poništavaju svi sporazumi kojima se na prijestolje Francuske poziva neki strani princ ili princeza, te kojom se izričito zabranjuje da se pod izlikom vjere francusko prijestolje prenese na stranca⁴³.

Ipak, u literaturi⁴⁴ se naglašava da se smatralo da muški član francuske kraljevske kuće rođen u valjanom braku, čak i ako je odselio u inozemstvo, odn. čak i ako je bio rođen i živio u inozemstvu, nije potpadao pod doseg ove odredbe,

⁴² „*Lettres patentes qui admettent la renonciation du roi d'Espagne à la couronne de France, et celles du duc de Berri et du duc d'Orléans à la couronne d'Espagne*“ (Cjelovit tekst v. u **Recueil**, sv. XX, str. 585. i dalje str. 585.). Istom prilikom prihvaćene su i izjave drugog kraljevog unuka, vojvode od Berrya i kraljevog nećaka, vojvode od Orléansa, o odricanju od španjolske krune.

⁴³ Valjanost načela francuske nacionalnosti kralja istaknuta je već u naslovu te odluke: „Odluka parlamenta koji zasjeda u Parizu kojom se poništavaju svi sporazumi koji su učinjeni ili će biti učinjeni kojima bi se na francusko prijestolje pozvalo stranog princa ili princezu, kao suprotni saljijskom zakonu i ostalim temeljnim zakonima države“ („*Arrêt du parlement séant à Paris qui annulle tous traités faits ou à faire qui appelleraient au trône de France un prince ou une princesse étrangère, comme contraires à la loi salique et autres lois fondamentales de l'État*“, cjelovit tekst v. u **Recueil**, sv. XV, str. 71.)

⁴⁴ **Bourbon**, o.c., str.46. bilj.1.

već da je uvijek ostajao francuski princ (drugim riječima, staro je francusko pravo usvajalo načelo *iuris sanguinis*).

Ovo pravilo nije ostalo samo u sferi teorije, već je iskušano i u praksi, čime je dodatno potvrđena njegova valjanost. Naime, kada je 1589. g. umro kralj Henri III, posljednji vladar iz loze Valois, naslijediti ga je trebao njegov daljnji rođak Henri, kralj Navarre, koji je bio izravni muški potomak francuskog kralja Louisa IX. Henrijev otac Antoine de Bourbon duc de Vendome, član mlađe grane kraljevske obitelji, je 1548.g. oženio Jeanne d'Albret (od 1555.g. *suo iure* kraljicu Navarre), te je odselio iz Francuske. Po smrti svoje majke, Henri je naslijedio prijestolje Navarre, te time postao istovremeno i francuski princ i kralj Navarre. Kako se vidi, ne samo da je Henri bio strani državljani, već je bio i strani suveren. Unatoč tome, postojao je opći konsenzus da je on ipak najbliži nasljednik francuske krune, te je (nakon preobraćanja na katoličanstvo) on i postao francuski kralj pod imenom Henri IV (čime su ujedinjene krune Francuske i Navarre, te su se od tada pa sve do revolucije svi francuski kraljevi nazivali „*roi de France et de Navarre*“).

2.2. Neotuđivost krunske imovine

Kako je kraljeva imovina bila u stvari državna imovina, te kako je njezinim otuđenjem država gubila sredstva koja su joj bila potrebna za obavljanje svojih zadaća, prilično rano se počelo razvijati pravilo po kojem kralj ne može otuđiti (a sukladno tome niti založiti) svoju imovinu. Jasno je da je za razvitak ovog pravila bilo potrebno napustiti franačko poimanje kraljevske časti (a shodno tome i kraljeve imovine) kao privatne imovine vladara (patrimonijalno gledanje na kraljevsku čast) te istu početi promatrati kao javnu funkciju.

Načelo da je imovina krune neotuđiva razvija se od 13.st., a u potpunosti je izgrađeno za vrijeme vladavine Charlesa V (1364.-1380.)⁴⁵. U početku se ono nije dosljedno poštovalo, već je do primjene dolazilo prije svega u teškim prilikama za kraljevstvo (npr. pozivanjem na ovo načelo Louis XI je na zasjedanju Skupštine općih staleža 1468.g. opozvao darovanje Normandije svom bratu Charlesu; na ovaj se princip pozvalo i kada je trebalo staviti izvan snage sporazum iz Madrida iz 1526.g. kojim je Francois I morao Karlu V ustupiti Burgundiju)⁴⁶.

Da bi se princip neotuđivosti imovine krune učvrstio, te da bi se jasno odredile situacije u kojima je ipak moguće otuđiti kraljevu imovinu (jer je jasno da je i takvih situacija moralo biti), kralj Charles IX je u veljači 1566.g. u Moulinsu donio edikt kojim određuje da je kraljeva imovina neotuđiva, ali određuje i pod kojim se uvjetima ista ipak mogla otuđiti⁴⁷.

Tako se kraljeva imovina ipak mogla otuđiti: 1. u slučaju da se ustanovi apanaža za mlađe muške pripadnike kraljevske obitelji (apanaza je bila nasljediva

⁴⁵ Barbiche, o.c., str.31.

⁴⁶ *Ibid.*

⁴⁷ „*Édit sur l'inaliénabilité du domaine de la couronne*“, cjelovit tekst v. u **Recueil**, sv.XIV, str.185.

po muškoj liniji, a kada bi prvi ovlaštenik apanaže ostao bez zakonitih muških potomaka, vratila bi se kralju), te

2. u slučaju prodaje, ali isključivo za potrebe vođenja rata; u tom slučaju patentna pisma o prodaji su morala biti registrirana kod parlamenta, a kralj je imao mogućnost nazadkupnje prodane imovine u svakom trenutku.

Načelo neotuđivosti imovine primjenjivalo se na ono što se nazivalo *domaine fixe*, tj. na imovinu koja je pripadala prethodnom kralju u trenutku njegove smrti. Od ovoga se razlikovala tzv. *domaine casuel*, tj. imovina koju je kralj stekao za svog života (osvajanjem, nasljeđivanjem, darovanjem, kupnjom itd.), kojom je on mogao slobodno raspolagati⁴⁸. *Domaine casuel* prethodnog kralja postajala je potom *domaine fixe* njegovog nasljednika.

Kraljeva imovina je postala otuđiva tek 1789.g., nakon revolucije, no, kako se u literaturi navodi, princip neotuđivosti kraljeve imovine je određeno vrijeme nakon ukidanja ponovno vraćen u francusko pravo, te sve do današnjeg doba predstavlja jedan od osnovnih principa francuskog javnog prava u pogledu pravnog režima javnih dobara (*domaine public*)⁴⁹.

2.3. Dvojbeni temeljni zakoni

Kako je u prethodnom izlaganju već izneseno, postojao je određeni broj pravila za koje su parlamenti i Skupštine općih staleža stoljećima tvrdili da predstavljaju temeljne zakone, iako o tome nikada nije postignut konsenzus, te njihova primjena nikada nije zaživjela u praksi.

Najvažnija od njih su bila pravilo da narod mora dati svoj pristanak na raspisivanje novih poreza, pravilo da Skupštine općih staleža jedine smiju odlučivati o ratu i miru, te pravilo da su iste ovlaštene izabrati novog kralja u slučaju izumiranja potomaka Huguesa Capeta. Posebno je zanimljivo pitanje je li pripadnost katoličkoj vjeri jedan od uvjeta za nasljeđivanje kraljevske časti, te ćemo se osvrnuti i na to pitanje.

2.3.1. Pristanak naroda (predstavljenog kroz Skupštine općih staleža) na raspisivanje novih poreza

Navedeno pravilo se često navodi kao jedan od temeljnih zakona, iako, kako ćemo vidjeti u daljnjem izlaganju, ono to u stvarnosti nikada nije bilo. Razlog što i danas ovo pravilo mnogi autori svrstavaju među temeljne zakone jest taj što su Skupštine općih staleža i parlamenti u prošlosti vrlo često zahtijevali da se ono kao takvo i prizna⁵⁰. No, unatoč tim zahtjevima, ono ipak nije nikada

⁴⁸ **Barbiche**, o.c., str.31. Na istom se mjestu navodi da je kralj mogao i svojom izričitom deklaracijom uključiti dobra iz svoje *domaine casuel* u *domaine fixe* još za svog života.

⁴⁹ **Barbiche**, o.c., str.31.

⁵⁰ Poznato je da se na ovo (navodno) načelo pozivao i parlament u Parizu tijekom 80-ih godina 18.st., te da je oslabljeni Louis XVI, u potrebi za financijskim sredstvima, morao pristati da sazove Skupštinu

bilo prihvaćeno kao temeljni zakon⁵¹. Nedvojbeni dokaz za ovo je i činjenica da su mnogi porezi za vrijeme *ancien régime*a uvođeni jednostavno kraljevom odlukom, bez da se Skupštine općih staleža uopće pitalo za mišljenje, a kamoli za suglasnost⁵². Navedeno pravilo smišljeno je u namjeri da (po uzoru na engleski parlament) one steknu veći utjecaj na vođenje države, no svi su slični pokušaji ostali bez uspjeha.

2.3.2. Pravo Skupština općih staleža da odlučuju o ratu i miru

Isto kao i prethodno pravilo, Skupštine općih staleža su, u pokušaju da ojačaju svoje ovlasti, više puta zahtijevale da se i ovo načelo prizna kao temeljni zakon. Tako su na zasjedanju Skupštine općih staleža u Pontoisu predstavnici plemstva zahtijevali da „*se ne započne napadački rat, niti uđe u novi savez, niti ne poduzme ništa što bi moglo kralja dovesti u stanje rata ili obrane, bez da to priopći svojim Staležima*“, dok na zasjedanju u Bloisu, predstavnici svećenstva traže kralja da „*ne pokreće rat osim iz pravednih razloga i uz mišljenje i savjet Skupštine općih staleža*“⁵³. Kako je poznato, kraljevi su za cijelo vrijeme trajanja francuske monarhije objavljivali rat i sklapali mir bez da su Skupštine općih staleža pitali za mišljenje ili pristanak, te niti ovo načelo nikada nije bilo ništa više od (neostvarene) želje.

2.3.3. Načelo katoliciteta kralja

Iako ovo načelo mnogi autori navode kao nedvojbeni temeljni zakon⁵⁴, to ipak nije potpuno ispravno. Sukladno ovom načelu, samo je katolik mogao biti francuski kralj, dok su protestanti bili isključeni od nasljeđivanja prijestolja. Razumljivo je da je problem kraljeve vjeroispovijesti mogao nastati tek nakon pojave protestantizma, ali se čak ni tada, budući da je postojao neprekinuti niz kraljeva koji su ostali katolici (i koji su vodili žestoke borbe protiv reformacije), ovo načelo nije posebno isticalo, već se podrazumijevalo samo od sebe. Dvojbe su se pojavile tek po smrti Henrija III 1589.g. Naime, sukladno načelima maskuliniteta i primogeniture, kralja je trebao naslijediti njegov daleki rođak Henri, kralj Navarre, koji je bio protestant (budući Henri IV). Tada, kada se po prvi puta u povijesti javlja mogućnost da jedan protestant postane kralj, nastaje veliki otpor toj mogućnosti, te Henri, kako bi osigurao svoju vlast i okončao građanski rat,

općih staleža 1789.g. (prvi puta nakon 174 godine), na kojoj su se predstavnici trećeg staleža izdvojili od ostala dva staleža i proglasili se ustavotvornom skupštinom, što je predstavljalo početak francuske revolucije (v. opširnije u **Kurtović**, Šefko: *Opća povijest prava i države*, II. knjiga (Novi vijek), IV. izdanje, Zagreb, 2002., str. 151. i dalje).

⁵¹ **Duverger**, o.c., str. 31.

⁵² **Picot**, Georges: *Histoire des États Généraux*, sv. IV, Genève, 1979., str. 199. i dalje. O (ne)važnosti Skupština općih staleža govori i činjenica da su izuzetno rijetko sazivane. Tako je između njihovog pretposljednog zajedanja 1614.g. i posljednjeg 1789.g. proteklo pune 174 godine. Inače, jedan od konstantnih zahtjeva Skupština općih staleža bilo je i uvođenje njihovog periodičkog okupljanja svakih nekoliko godina, što također nikada nije postignuto.

⁵³ **Picot**, o.c., str. 205

⁵⁴ v. npr. **Barbiche**, o.c., str.30.

prije proglašenja za kralja Francuske prelazi na katoličanstvo⁵⁵. Nakon toga, svi su kraljevi do propasti monarhije bili katolici, te se ovo načelo više nije moralo posebno isticati.

Ipak, unatoč tome što se ovo načelo čini kao samorazumljivo, jedna okolnost vezana za problem sukcesije Henrija III dovodi u pitanje njegovo uvrštavanje među temeljne zakone. Naime, nakon što je postalo očito da će Henrija III naslijediti njegov protestantski rođak, papa Sikst V je objavio bule kojima se Henrija IV proglašava nesposobnim za naslijediti krunu, i to iz razloga što nije katolik. Za ovu je raspravu od izuzetnog značaja činjenica da je Henri III zabranio objavljivanje navedenih papinskih bula u Francuskoj⁵⁶, te je konstantno naglašavao da je njegov jedini zakoniti nasljednik Henri IV, unatoč njegovoj (protestantskoj) vjeroispovijesti. Kako se iz navedenog može zaključiti, načelo katoliciteta kralja ipak nikada nije bilo prihvaćeno kao jedan od temeljnih zakona kraljevstva.

2.3.4. Pravo Skupština općih staleža da izaberu novog kralja u slučaju izumiranja kraljevske kuće

U literaturi se ponekad kao jedan od temeljnih zakona navodi i pravo Skupština općih staleža da izaberu novog kralja u slučaju izumiranja kraljevske kuće⁵⁷.

Iako se za vrijeme postojanja francuske monarhije nikada nije dogodilo da kraljevska kuća izumre (pa tako čak i danas postoje mnogi njeni potomci), u povijesti je bilo situacija kada se niti ta mogućnost nije činila potpuno nemogućom. Posebno je kritično bilo vrijeme kraja vladavine Louisa XIV i početka vladavine Louisa XV. Upravo u tom razdoblju je došlo do izričitog priznanja valjanosti navedenog principa kao jednog od temeljnih zakona. Naime, u ediktu Louisa XV iz srpnja 1717.g. izričito se navodi „*Ali ako francuski narod ikada iskusi tu nesreću /tj. izumiranje kraljevske obitelji - prim. P.R./ tada će samo narodu pripadati pravo da je ispravi mudrošću svojeg izbora ...*“⁵⁸.

Ipak, budući da nikada nije došlo do primjene navedenog principa u praksi, smatramo da ga je najprimjerenije uvrstiti upravo u ovaj dio rada.

3. ZAKLJUČAK

Od srednjeg vijeka pa sve do velike francuske revolucije 1789.g. Francuska nije imala pisani ustav, već je ustavnopravna materija bila regulirana malim brojem odredaba koje su nazivane temeljni zakoni kraljevstva.

⁵⁵ Cijeli tekst Henrijeve izjave vjernosti Katoličkoj crkvi pod nazivom „*Profession de foi faite par Henri IV lors de son abjuration*“ od 15.07.1593.g. v. u **Recueil**, sv. XV, str.72. i dalje

⁵⁶ **Leber**, M.C.: *Des cérémonies du sacre*, Paris-Reims, 1825., str. 58. (osobito bilj.2. na navedenoj strani)

⁵⁷ **Bourbon**, o.c., str. 99.

⁵⁸ **Recueil**, sv. XXI, str.146./147.

Posebnost temeljnih zakona u odnosu na neke druge nepisane ustave (npr. engleski) je bila u njihovoj apsolutnoj nepromjenjivosti (tj. krutosti), zbog čega ih čak niti kralj, koji je formalno bio suveren i posjedovao neograničenu zakonodavnu vlast, nije mogao mijenjati. U stvari, temeljni zakoni su bili jedino ograničenje kraljevske vlasti, te su to i ostali čak i kroz vrijeme (formalno) neograničenog apsolutizma XVII. i XVIII.st.

No, pri tome je potrebno istaknuti da temeljni zakoni nikada nisu imali značajniju ulogu u zaštiti prava i sloboda kraljevih podanika (kao što je to imao npr. engleski ustav⁵⁹), te da stoga nisu mogli niti ublažiti nezadovoljstvo trećeg staleža, što je u konačnici bio i jedan od razloga izbijanju francuske revolucije. Za razliku od toga, engleski je ustav, iako i sam nepisan, štitio prava građana od presezanja državne vlasti i značajno ograničavao kraljevsku vlast (koja se među ostalim i zbog toga nikada i nije uspjela razviti u apsolutizam francuskog tipa), te je stoga nakon svakog društvenog potresa (kao što su bili npr. Građanski rat 1642.-1651., *Glorious revolution* 1688.g.) ponovno uspostavljan⁶⁰, čime mu je omogućeno da se razvije do današnjeg oblika.

Temeljni zakoni su ipak imali veliku važnost za normalno funkcioniranje francuske države u kriznim trenucima koji su nastupili smrću kralja. Kako se iz izlaganja vidjelo, upravo je nasljeđivanje kruno bilo najvažnije i najopširnije područje regulirano temeljnim zakonima. Sigurno je da je promjena nositelja tako važne funkcije kao što je bio francuski kralj, koji je formalno bio neograničeni gospodar svih svojih podanika i njihovih materijalnih dobara, morala biti detaljno pravno normirana. Upravo to i jest bio osnovni razlog nastanka temeljnih zakona. Zahvaljujući njima, u Francuskoj je u svakom trenutku postojala samo jedna osoba koja je bila podobna da naslijedi krunu, a koja se mogla vrlo lako utvrditi. Stoga su šanse za izbijanje građanskog rata bile svedene na najmanju mjeru, a ukoliko bi sukob i izbio, ipak je većina ljudi prihvaćala kao zakonitog kralja onoga na kojeg su upućivali temeljni zakoni, što je onemogućavalo produljenje sukoba i produbljenje podjela u društvu.

Jedan od glavnih razloga postojanja temeljnih zakona je bilo i nastojanje da Francuska zadrži svoju nezavisnost te da se odupre utjecajima iz inozemstva. Zahvaljujući temeljnim zakonima i njihovom jasno određenom imenovanju osobe

⁵⁹ Kako navodi Dicey (**Dicey**, A.V.: *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*, X. izd., Macmillan Education, 1961., str. 189.): "... and we might therefore feel some difficulty in understanding how it ever happened that to foreigners the absence of arbitrary power on the part of the Crown, of the executive, and of every other authority in England, has always seemed a striking feature, we might almost say the essential characteristic, of the English constitution." Kao suprotnost navedenome, može se navesti uporaba *lettres de cachet*, koja je u Francuskoj trajala sve do 1789.g. *Lettre de cachet* je bilo pismo potpisano od kralja i ovjereno njegovim pečatom, adresirano nekoj javnoj vlasti kako bi joj se obznanila kraljeva odluka (**Mourre**, o.c., str. 717.). U povijesti su *lettres de cachet* ostala najviše upamćena kao sredstvo kojim se bez ikakvog postupka i bez priopćavanja optužnice pojedinac mogao uhititi i neodređeno vrijeme držati u tamnici bez suđenja (najviše su korištena kako bi se obračunalo s političkim protivnicima režima ili kako bi se lišilo slobode pripadnike uglednih plemićkih obitelji bez suđenja koje bi prouzrokovalo javni skandal).

⁶⁰ Potrebno se je podsjetiti da je u određenim povijesnim razdobljima bilo pokušaja ukidanja engleskog običajnog ustava i njegove zamjene pisanim ustavom (npr. *Instrument of Government* iz 1653.g.).

prijestolonasljednika, sprječavalo se miješanje vanjskih čimbenika u dinastičke svađe i eventualne unutarnje sukobe koji bi iz njih mogli proizići (upravo je stoga i stvoren temeljni zakon da stranac ne može naslijediti francusku krunu). Ovo je bilo od posebne važnosti u odnosu između Francuske i rimskog pape⁶¹, jer je postojanje temeljnih zakona onemogućavalo tog izuzetno utjecajnog političkog čimbenika da posrednim putem (pružanjem podrške jednom od više kandidata za krunu) ostvari veći utjecaj na unutarnje prilike u Francuskoj. Stoga nije slučajno (kao što smo naveli u ranijem izlaganju) da je čak i Henri III, inače katolik, stao na stranu svojeg dalekog rođaka protestanta - Henrija IV, a protiv volje rimskog pape.

Revolucija je označila kraj temeljnih zakona. Po ponovnoj uspostavi kraljevske vlasti 1814.g., kralj Louis XVIII (brat Louisa XVI) nije ih niti pokušavao obnoviti, već je umjesto toga oktroirao pisani ustav (ustavnu povelju iz 1814.g.).

4. SAŽETAK

U radu autor analizira pojam „temeljnih zakona kraljevstva“ (*“lois fondamentales du royaume“*), kako se nazivao običajni ustav koji je postojao u Francuskoj za vrijeme *ancien regimea*. Nakon izlaganja podrijetla ideje o temeljnim zakonima, utvrđeno je da se, iako su se tijekom povijesti mnoga pravila navodila kao temeljni zakoni, sa sigurnošću takvima mogu smatrati samo pravila koja reguliraju nasljeđivanje krunice i ona koja normiraju neotuđivost kraljeve imovine. U prvu skupinu ubrajaju se određena pravila koja su (povijesno) najranije prihvaćena kao temeljni zakoni, i među kojima se mogu identificirati sljedeća: načelo maskuliniteta, načelo primogeniture, načelo rođenja u zakonitom braku, načelo statutarnog (*ipso iure*) nasljeđivanja krunice, načelo neotuđivosti kraljevske časti i načelo francuske državne pripadnosti. U ovu skupinu nije primjereno uvrstiti i načelo katoliciteta (iako mnogi autori čine upravo tako) koje se, umjesto toga, izlaže u dijelu koji nosi naziv „dvojbene temeljni zakoni“. U posljednjem dijelu rada („dvojbene temeljni zakoni“) obrazlaže se zbog čega nije ispravno određena pravila smatrati temeljnim zakonima, iako ih neki autori čak i danas navode kao takve. Među njima je najznačajnije i najpoznatije načelo da jedino Skupština općih staleža smije odobravati nove poreze, na koje se prije francuske revolucije pozivao parlament u Parizu, i čija je primjena 1789.g. dovela do sazivanja Skupštine općih staleža prvi puta nakon 174 godine, što je predstavljalo početak francuske revolucije. Revolucija je označila definitivni kraj temeljnih zakona, te ih po ponovnoj uspostavi kraljevske vlasti 1814.g., kralj Louis XVIII nije niti pokušavao obnoviti, već je oktroirao pisani ustav.

⁶¹ Odnosu koji je i inače bio opterećen odbijanjem francuske države da papi prizna neograničenu vlast nad crkvom u Francuskoj, što je poznato pod nazivom galikanizam.

FUNDAMENTAL LAWS OF THE FRENCH KINGDOM (*LOIS FONDAMENTALES*)

From the medieval age to the Great French Revolution in 1789, France did not have a written constitution. Instead, constitutional law consisted of only a few provisions which were called fundamental laws of the kingdom. The peculiarity of fundamental laws in relation to some other unwritten constitutions (e.g. the English system) was in their absolute unchangeability because of which even the king could not change them. However, the fundamental laws never had a more important role in the protection of the rights and freedoms of royal subjects. Furthermore, they therefore could not reduce the dissatisfaction of the commoners, which, in the end, was indeed the main reason for the occurrence of the French Revolution.

Key words: *French Constitution, constitutional history, customary constitution, constitutional custom, French monarchy*